

affaire, maar ze illustreert wel de spanning tussen de persoonlijkheid van de zendeling en zijn boodschap, en tussen evangelie en cultuur.

De intensieve arbeid van de zending verklaart enerzijds de moeite die menigeen had met de — achteraf uiteraard te voorziene — snelle zelfstandigwording van de kerk op Sumba kort na de Tweede Wereldoorlog, maar ook de stille trots van de gereformeerden op voet van gelijkheid samen te kunnen werken met wat eens hun pupil was, zij het ook met vallen en opstaan. Aan dit laatste element is het boeiende slotopstel van Pieter Holtrop en Jacqueline Vel gewijd. De auteurs werkten in de jaren zeventig en tachtig op Sumba. Zij schrijven dat het evangelie geen 'vaste' waarheid is, maar binnen een cultuur deel gaat uitmaken van het veranderingsproces waaraan cultuur is onderworpen, soms in het centrum en herkenbaar, soms in de marge en vermomd. Hier spreekt een eeuw zendingservaring, maar evenzeer een theologische ontwikkeling onder Nederlandse gereformeerden na 1945, en na het optreden van de eerste gereformeerde zendingshoogleraar J. H. Bavinck (1895-1964). Deze ontwikkeling ontbreekt in deze bundel, en dat is, alleen reeds denkend aan de spanning tussen Kuypers theoretische uitgangspunten en deze ervaringskennis, een gemis.

George Harinck

G. van Vegchel, *De metamorfose van Emmert. Een sociaal-historische analyse van twintig kostbare jaren 1945-1965* (Amsterdam/Meppel: Boom, 1995, 344 blz., f37,50, ISBN 90 5352 184 4).

'Het wonder van Drenthe', zo werd de omvorming van Zuidoost-Drenthe van armoedige veenstreek naar een modern geïndustrialiseerd gebied door de pers in die dagen beschreven. Emmen werd daarbij omgetoverd tot het moderne hart van die streek. Toch was Emmen geen *boomtown* in de klassieke zin van het woord. De kern van het betoog van G. van Vegchel is dat dit proces geen wildgroei was, maar bewust door een nieuwe elite van professionals werd gestuurd en begeleid. De metamorfose van Emmen was het specimen van 'de maakbare samenleving', een grotendeels van boven opgelegde 'beheerste modernisering'. In een boeiend en goed geschreven betoog onderzoekt de auteur daarom niet allen *hoe* deze transformatie plaats vond, maar ook *wie* dit proces stuurden. Het is daarom een vraag naar de politieke instituties en de mensen daarachter, die na de Tweede Wereldoorlog de interventie maatschappij tot volle ontplooiing brachten.

Het meest belangwekkende en mijns inziens ook belangrijkste onderdeel van deze studie is, dat de auteur laat zien dat de bestuurders gebruik maakten van de inzichten van de cultuursociologen. In hoofdstuk 3 schetst de auteur hoe sociologen de ambtelijke burelen van ministeries en provinciehuizen binnenmarcheerden. Na de Tweede Wereldoorlog was er een brede consensus dat Nederland in snel tempo moest industrialiseren en moderniseren. Wel rees de vraag hoe te moderniseren zonder dat dit leidde tot ontworteling van grote delen van de bevolking. Met name op het platteland zagen zij groepen die nog niet rijp geacht werden zonder meer de nieuwe tijd te betreden. Sociologen werden binnengehaald, die strategieën ontwierpen om de bevolking op beheerste wijze te wennen aan de moderne maatschappij. Zij grepen terug op de bestaande verzuilde organisatiestructuur van kerken, maatschappelijk werk en onderwijs. Deze zagen zij als bindmiddel en kader voor een modernisering. Politici en bestuurders maakten dankbaar gebruik van de analyses van de sociologen. Zij begrepen daaruit dat economische sturing samen moest gaan met sociologische begeleiding. Verder moet de samenwerking tussen de wetenschappers en de bestuurders niet al te ideaal worden voorgesteld. De sociale wetenschappers mochten wel meepraten, maar niet meebeslissen.

Een eerste vereiste was echter Emmen en Zuidoost-Drenthe economisch te ontwikkelen. Emmen was niet in alle opzichten een aantrekkelijke plaats om zich als industrie te vestigen. Afgezien van mogelijke problemen als gevolg van de excentrische ligging, was er de vraag of

de aan vrijheid gewone veenarbeiders wel konden wennen aan het strakke ritme van de fabriek. Ook de industriëlen lieten zich in hun beleid leiden door wat de sociologen hen voorhielden. Niet alleen de produktiecijfers interesseerden hen, maar ook of de aanpassing aan het industriële klimaat soepel verliep. Grote animator van de industrialisatie was burgemeester K. H. Gaarlandt. Hij was de verbindingsschakel tussen politici en industriëlen. De algemene ongerustheid over het aanpassingsvermogen van de Emmer bevolking was onterecht. Op een enkele uitzondering na paste de bevolking zich prima aan aan de nieuwe omstandigheden.

Van Veghel laat zien dat ondanks het beleden harmonische ideaal wel degelijk spanningen ontstonden. Deze lagen met name op het gebied van de centrale sturing door de rijks- en provinciale overheden. Het Rijk wenste een strak beleid, van bovenaf gestuurd. De provincie trad daarbij op als intermediair. De gemeentelijke politiek had haar eigen voorkeuren. Waar de rijksoverheid de industrie wilde centreren in het kern dorp Emmen, wilden de gemeentebestuurders de fabrieken spreiden over de verschillende dorpen. Een andere bron van spanning was dat de verzuilde organisaties, die door de sociologen zo'n belangrijke rol kregen toebedeeld in het moderniseringsproces, hun eigen agenda hadden en zich niet zomaar voor het karretje van de beleidmakers lieten spannen. Het is de kracht van de analyse van Van Veghel dat hij aantoonde dat uiteindelijk de nieuwe bestuurlijke elite van professionals, die zich met name in het ambtelijk apparaat nestelde, overwon. Het is ook de zwakte van zijn verhaal. Het gaat hem er met name om het fenomeen van de naoorlogse beheerste modernisering aan te tonen; de metamorfose van Emmen moet deze stelling illustreren en onderbouwen. Daardoor wordt de spanning uit het verhaal weggenomen; de uitslag staat immers al vast: de professionals zetten de beheerste modernisering door. Het politicologisch-sociologische standpunt van de auteur en de nadruk op de sturing van boven af, laat te weinig ruimte over voor de wisselwerking met krachten van onderop: de lokale bevolking, plaatselijke bestuurders en politici. Daardoor komt het spanningsveld tussen ruimtelijke en sociaal-economische gegevens en het beleid van sociologen en politici niet goed uit de verf. Met andere woorden: Emmen en Zuidoost-Drenthe fungeren te veel als decor, te weinig als meespeler in dit verhaal.

Zijn betoog heeft Van Veghel in een nogal zwaar aangezet theoretisch kader gezet. Voor zijn speurtocht naar de menselijke betrokkenheid bij de opbouw van de samenleving wil hij gebruik maken van de politicografie als een nieuwe benaderingswijze en verwerkt daarbij noties uit de vertoogtheorie en vocabulaire-benadering. Wat deze werkwijze nu precies inhoudt, hoe dit in deze studie functioneert en welke voordelen zij biedt, heeft de auteur mij niet echt duidelijk kunnen maken. Van Veghel heeft gewoon een goede en gedegen studie geschreven naar het ontstaan van een nieuwe politieke en bestuurlijke cultuur in het naoorlogse Nederland en de problemen die de implementatie en de verwerkelijking van dit beleid met zich meebrachten. De minder professionele — lokale — bestuurders hadden de nodige moeite hierin mee te gaan. Dit leidde tot spanningen, waarbij de plaatselijke gremia veelal het onderspit dolven. Dat het een prima leesbaar verhaal is geworden en dus ook voor een breder publiek interessant is, is een extra aanbeveling voor dit boek.

R. van der Woude

D. Luyten, *Burgers boven elke verdenking. Vervolging van de economische collaboratie in België na de Tweede Wereldoorlog* (Brussel: VUBPress, 1996, 270 blz., Bf 750,-, ISBN 90 5487 131 8).

In de literatuur over de Tweede Wereldoorlog in België is de mening sterk ingeburgerd dat de economische collaboratie, in vergelijking met andere vormen van samenwerking met de Duitse bezetter, te licht werd bestraft. Dirk Luyten, postdoctoraal onderzoeker verbonden aan de Vrije Universiteit Brussel, komt in zijn boek *Burgers boven elke verdenking* tot een veel genuanceerder oordeel over de economische collaboratie.